

WERKGELEGENHEID: JOBGROEI IN DE VERZORGINGSSTAAT

Hoofdstuk 4

Reginald Loyen

Kort samengevat

Tussen 1994 en 2002 ontstonden 234 000 nieuwe arbeidsplaatsen in het Vlaams Gewest – gemiddeld jaarlijks +1,3%. Het leeuwendeel van deze nieuwe jobs situeerde zich in het loontrekkende en het deeltijdse segment van de arbeidsmarkt. De niet-loontrekkende werkgelegenheid liep verhoudingsgewijs terug. Onmiddellijk na de eeuwwisseling begon echter ook de groei van het loontrekkende segment te stagneren. Binnen de loontrekkende werkgelegenheid deden zich een aantal tegengestelde ontwikkelingen voor. Hoewel in de secundaire sector, nog steeds goed voor een derde van de loontrekkende werkgelegenheid, de massale arbeidsuitstoot van de jaren zeventig en tachtig beëindigd lijkt, blijft het onduidelijk welke richting deze sector zal uitgaan. De tertiaire sector, die gemiddeld 37% van de banen telt, kon het tewerkstellingsdeficit in de secundaire sector slechts in geringe mate goedmaken. De sector expandeerde sterk, maar moest na de eeuwwisseling de voortrekkersrol aan de quataire sector afstaan. De desindustrialisatie en de uitbestedingen, die de opkomst van de loontrekkende werkgelegenheid in de tertiaire sector grotendeels verklaren, zijn blijkbaar op hun grenzen gestoten. De netto jobcreatie situeerde zich duidelijk in de quataire sector; de laatste jaren vooral in wat gemeenzaam de zorgsector wordt genoemd. Met 31% van de loontrekkende banen vormt de gehele non-profit sector de nieuwe sterkhouder van de werkgelegenheid in het Vlaams Gewest. Als resultaat van de verzorgingsstaat kan dit tellen. De sector dankt deze positie vooral aan speciale activeringsmaatregelen en de Sociale Maribel. Niet de ‘invisible hand’ maar de overheidshand speelt hierin een rol.

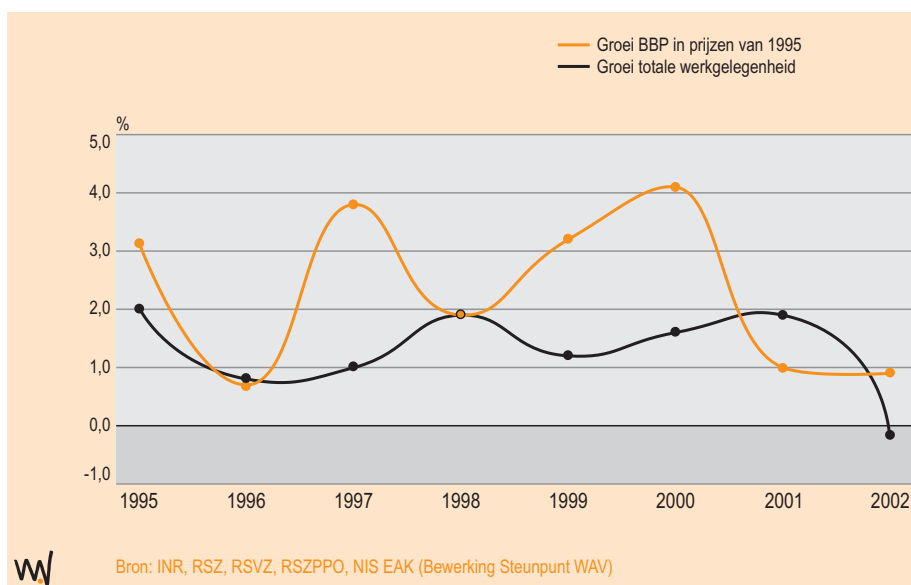
1 Evolutie totale werkgelegenheid: zeer bescheiden

In het Vlaams Gewest steeg de werkgelegenheid van 2 163 000 arbeidsplaatsen in 1994 naar 2 397 000 in 2002 (tabel 4.1). Het ging om een zeer gestage stijging die aanhield tot 2001 met pieken in 1998 en 2001. In 2002 deed zich een beperkte terugval van de werkgelegenheid in het

Vlaams Gewest voor. Daarmee volgde de werkgelegenheid grotendeels de regels van 's lands conjunctuur, zij het met vertraging (figuur 4.1). Het lage niveau van de economische groei verklaart het bescheiden karakter van de jobgroei.

Figuur 4.1

Evolutie van de werkgelegenheid en het bbp (Vlaams Gewest; 1995-2002)

Voor Vlaanderen impliceert dit dat er 234 000 nieuwe arbeidsplaatsen ontstonden tussen 1994 en 2002 – wat neerkomt op jaarlijks gemiddeld +1,3%. Deze groei kwam vooral tot stand in het loontrekkende segment van de arbeidsmarkt (gemiddeld jaarlijks +1,5%). Afgezien van het feit dat de loontrekkende werkgelegenheid 83% van de totale Vlaamse werkgelegenheid uitmaakte, ontwikkelde de niet-loontrekkende werkgelegenheid zich bovendien slechts met jaarlijks gemiddeld +0,2% (figuur 4.2). De niet-loontrekkende werkgelegenheid, die medio jaren negentig in het Vlaams Gewest nog 370 000 betrekkingen telde, omvatte in 2002 circa 378 000 banen. De recente pogingen van de overheid om het ondernemerschap aan te zwengelen, lijken dus gerechtvaardigd.

In welke mate bracht de stijging van de werkgelegenheid ook een reële verhoging van het totale arbeidsvolume met zich? Het aantal arbeidsplaatsen mag dan wel toenemen, uitgedrukt in voltijdse equivalenten is er niet noodzakelijk sprake van eenzelfde evolutie. De relatief sterke toename van deeltijdse arbeid verklaart namelijk een groot stuk van de netto jobcreatie van het

afgelopen decennium. Een kwart tot een derde van de banen in de tertiaire en quartaire sectoren hebben een deeltijds arbeidsregime. Beide sectoren gelden als de groeisectoren bij uitstek.

Tabel 4.1

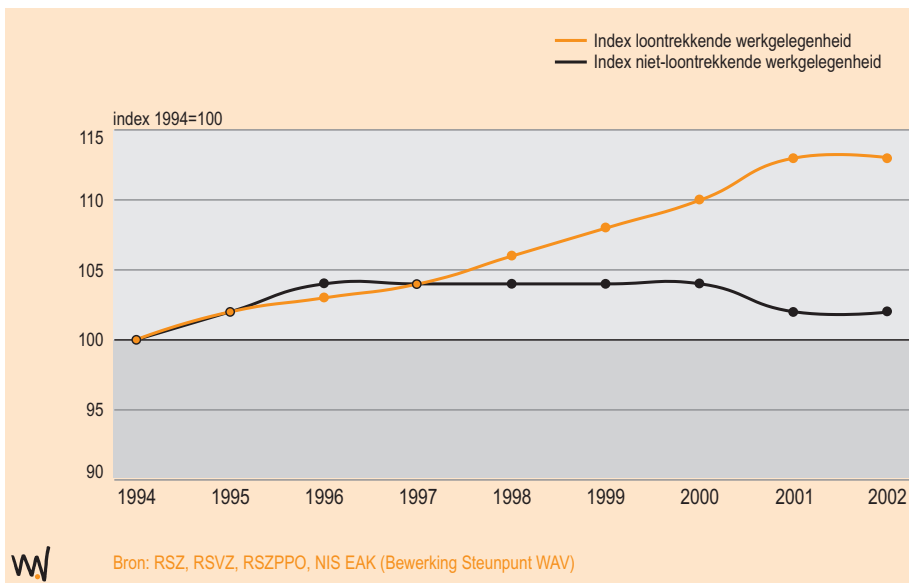
Evolutie van het aantal jobs (Vlaams Gewest; 1994-2002)

(n x 1 000)	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Loontrekkende	1 791	1 827	1 840	1 861	1 904	1 931	1 971	2 021	2 019
Niet-loontrekkende	372	381	386	387	388	388	386	381	378
Totaal	2 163	2 207	2 226	2 248	2 292	2 320	2 357	2 402	2 397

Bron: RSZ, RSVZ, RSZPPO, NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Figuur 4.2

Evolutie van de loontrekkende en niet-loontrekkende werkgelegenheid (Vlaams Gewest; 1994-2002)

2 *Evolutie van de jobs in loondienst in het Vlaams Gewest: een analyse naar sectoren*

De primaire en secundaire sector lieten een bescheiden groei optekenen in vergelijking met de overige sectoren. Over de periode 1994-2002 groeide de primaire sector met +1,1%, terwijl de secundaire sector met jaarlijks gemiddeld 0,7% kromp (tabel 4.2).¹ In tegenstelling tot de primaire sector, vertegenwoordigde de secundaire sector een groot deel van de totale loontrekkende werkgelegenheid (30,8% versus 1,4%). De tertiaire (36,7%) en quartaire sector (31,1%) telden haast evenveel arbeidsplaatsen als de secundaire sector. De loontrekkende werkgelegenheid in de tertiaire sector expandeerde over de ganse tijdsspanne het snelst, namelijk met jaarlijks gemiddeld +2,7%. De quartaire sector evenaarde deze groeivoet met +2,2% net niet. Dit wijst op een verhoudingsgewijs lage conjunctuurgevoeligheid. Een aantal van deze trends worden duidelijker bij een bespreking per sector.

2.1 ■■ *De primaire sector: slachtoffer van de eigen overproductie*

De primaire sector wordt qua loontrekkende werkgelegenheid overheerst door land- en tuinbouwactiviteiten (p1). De loontrekkende werkgelegenheid stagneerde er en dit in tegenstelling tot de andere primaire subsector, de visserij (p2), die achteruitging. Een groot deel van deze werkgelegenheid bestaat overigens uit seizoens- en gelegenheidsarbeid. Bovendien blijkt dit na genoeg de enige subsector waar de niet-loontrekkende, de loontrekkende werkgelegenheid overstijgt. Het aantal zelfstandigen in de landbouwsector blijft omvangrijk – zij het dalend sinds de jaren zeventig. Tegenover 31 400 zelfstandigen in 1996, exploiteerden in 2002 nog 26 200 personen een landbouwbedrijf.

2.2 ■■ *De secundaire sector na de arbeidsuitstoot: wat nu?*

In vergelijking met de andere sectoren liggen de gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in de secundaire sector dicht bij elkaar en hoofdzakelijk in de negatieve sfeer. Nochtans lijkt deze sector de periode van rationaliseringsinvesteringen met massale arbeidsuitstoot eind twintigste eeuw te hebben afgesloten. Als sterkste krimpsectoren kunnen we de winning van delfstoffen (s1; -13,9%) en de vervaardiging van kleding en schoeisel (s4; -10,1%) vermelden. Het quasi ver-

¹ Voor de methodologische achtergrond van dit hoofdstuk, verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Methodologie.

dwijnen van de werkgelegenheid in de delfstofwinning heeft uiteraard te maken met de geleidelijke afbouw van de steenkoolwinning in het Limburgse bekken. Het dalend aantal arbeidsplaatsen in de kledings- en schoenindustrie (van 20 000 in 1994 tot 8 000 in 2002) wordt verklaard door de verplaatsing van de productie naar lageloonlanden en het exportgerichte karakter van deze sectoren (bijvoorbeeld Lee en Levis). De meubelsector (s5; -3,5%) en de textielindustrie (s3; -2,8%) zijn verdere voorbeelden van sectoren waar de werkgelegenheid sinds de jaren tachtig in vrije val lijkt en daarenboven niet herleeft bij een aantrekkende economie. Zelfs het positieve nieuws over de productie van textieltoepassingen voor industriële, medische en andere toepassingen kon het tij in de tapijtindustrie niet keren.

De werkgelegenheid in de sectoren van de nutsvoorzieningen (s19; -2,1%), de metallurgie (s11; -1,7%) en de glas- en bouwmaterialenproductie (s10; -0,8%) daalde weliswaar ook, maar stagneerde eind jaren negentig vooraleer verder terug te lopen. In de nutsvoorzieningen bleven uiteindelijk circa 12 000 banen behouden. Een soortgelijk patroon vinden we terug bij de bouwnijverheid (s20), houtindustrie (s6) en de chemische nijverheid (s8). Ook al ontsloegen bedrijven als Agfa-Gevaert, Tessenderlo Chemie, Bayer en UCB talloze medewerkers, toch ging het in de chemische nijverheid eerder om een geleidelijk proces van sluipende herschikkingen en overnames. Na deze saneringen werd de val van de gesalarieerde werkgelegenheid kort voor de eeuwwisseling omgebogen in een opwaartse beweging. De bouwnijverheid volgde grotendeels dezelfde trend. Eerst deed er zich een daling voor van 121 000 jobs in 1994 naar 113 000 banen in 1997-1998. Na het dieptepunt van 1997-1998, hernam de jobgroei zich in de bouwindustrie zodat de bouwsector in 2001 opnieuw 119 000 jobs telde. Per saldo komt dit neer op een jaarlijks verlies van -0,3% voor de grootste secundaire sector. Deze conjunctuurgerelateerde evolutie werd gemilderd door de aanhoudende vraag naar renovatiewerken en tijdelijke vraagpieken naar aanleiding van gemeenteraadsverkiezingen.

De loontrekkende werkgelegenheid in de vervaardiging van dranken en voeding (s2) expandeerde slechts met een bescheiden 0,2% per jaar. De voedingsindustrie wordt in sterke mate gedetermineerd door de binnenlandse vraag en deint eerder mee op de golven van het consumentenvertrouwen dan op die van de conjunctuur. Zo veroorzaakte de 'dioxinecrisis' een terugval van de werkgelegenheid in 2000. Tevens zorgde een gewijzigd consumptiepatroon (diepvriesgerechten, 'biologische' voeding) voor nieuwe arbeidsplaatsen in de voedingsverwerkende industrie. De werkgelegenheid in deze tweede grootste subsector piekte bovendien in 2002 met 65 000 betrekkingen. Dit hoogtepunt is uitzonderlijk gezien de loontrekkende werkgelegenheid in een aantal secundaire sectoren in 2002 een vrije val maakte.

Op deze vrij dramatische wijze zagen bijvoorbeeld de grafische nijverheid (s7) en de rubber- en kunststofnijverheid (s9) de jobgroei van de periode 1997-2001 in een jaar tijd volledig verloren gaan. In de grafische sector, die zowel pulp-, papier- en kartonproducenten als uitgeverijen en drukkerijen groepeert, worden dalende reclame-inkomsten genoemd als katalysator van de neergang. Het geval van de transportmiddelenproductie (s17), derde grootste subsector, illustreert dat ook gevestigde waarden lijden onder dergelijke conjuncturele schokken. Namen als Boelwerf, Bombardier Brugge ('La Brugeoise et Nivelles'), SABENA Technics en Renault Vilvoorde behoeven weinig commentaar. Recentelijk sneuvelde duizenden banen bij Ford Genk ten gevolge van een krimpende Europese automarkt. Met Opel Antwerpen, Volvo Gent, Volkswagen Brussel en talloze andere toeleveringsbedrijven blijft de autosector een belangrijke, zij het kwetsbare werkgever (Coppens, 2003). De werkgelegenheid bij deze producenten hangt samen met de levenscyclus van de in België geproduceerde modellen (Van Gils, 2002). Nieuwe arbeidsplaatsen bij LAG Trailers in Bree en Van Hool in Lier enerzijds en bij de toeleveranciers anderzijds kon deze afbouw slechts gedeeltelijk compenseren.

De vervaardiging van metaalproducten (s12) en medische apparatuur (s16) zorgden dan weer voor de grootste toename van het aantal jobs in de secundaire sector (+2,2% en +2,7%). Enerzijds gaat het hier om een kwantitatief belangrijke subsector (40 000 banen) die expandeert. Anderzijds worden we geconfronteerd met een erg jonge en kleine sector (5 000 banen) die veel potentieel heeft. Andere voorbeelden van sectoren met een voortdurend stijgend aantal banen zijn de sectoren 'vervaardiging van machines' (s13; +1,1%) en 'vervaardiging van elektrische machines' (s14; +0,6%).

2.3 ■■ De tertiaire sector: grenzen aan de groei

De loontrekkende werkgelegenheid in de secundaire sector krimpt sinds het begin van de jaren negentig ten gevolge van de trend naar desindustrialisatie, uitbesteding, delokalisatie en mondialisering. De Belgische economie volgt daarmee een bekend ontwikkelingspatroon, waarbij de secundaire sector expandeert totdat een hoog welvaartspeil bereikt wordt en vervolgens krimpt, ten voordele van de tertiaire sector. De tertiairisering is de resultante van twee factoren. Vooreerst verklaren verschillen in productiviteitsgroei tussen de sectoren het toenemende aandeel van de tertiaire sector in de werkgelegenheid. Doordat dienstensectoren doorgaans lagere productiviteitsstijgingen realiseren dan industriële sectoren, gaat de tertiarisering gepaard met behoorlijk wat jobgroei (OECD, 1994, p. 129). In tweede instantie verschilt de inkomenselasticiteit²

² De inkomenselasticiteit is de mate waarin de vraag naar producten of diensten van de sector verandert wanneer het inkomen van de consument verandert.

Tabel 4.2

Evolutie van de jobs in loondienst naar sector (Vlaams Gewest; 1994 en 2002)

	WAV Sector	1994* (n)	2002 (n)	94-02 (n)	Gem. jaarlijkse groei (%)	(klasse**)
p1	Land- en tuinbouw	22 319	24 754	+2 435	+1,3	+
p2	Visserij	862	562	-300	-5,2	--
P	Totaal primaire sector	23 181	25 316	+2 135	+1,1	+
s1	Winning van delfstoffen	1 953	591	-1 362	-13,9	--
s2	Verv. van dranken, voeding en tabak	63 808	64 728	+920	+0,2	=
s3	Textielindustrie	40 932	32 743	-8 189	-2,8	-
s4	Verv. van kleding en schoeisel, leer- bontnijverheid	19 844	8 437	-11 407	-10,1	--
s5	Verv. van meubels	21 633	16 255	-5 378	-3,5	-
s6	Houtindustrie	9 404	8 636	-768	-1,1	-
s7	Grafische nijverheid	30 278	29 913	-365	-0,2	=
s8	Chemische nijverheid	53 486	51 139	-2 347	-0,6	=
s9	Rubber- en kunststofnijverheid	19 362	19 646	+284	+0,2	=
s10	Verv. van glas, bakstenen, cement	18 510	17 348	-1 162	-0,8	=
s11	Metallurgie	25 084	21 873	-3 211	-1,7	-
s12	Verv. van metaalproducten	33 934	40 523	+6 589	+2,2	+
s13	Verv. van machines, apparaten en werktuigen	24 032	26 280	+2 248	+1,1	+
s14	Verv. van elektrische machines en apparaten	15 619	16 385	+766	+0,6	=
s15	Verv. van kantoorcomputers, computers en andere apparatuur	15 785	14 560	-1 225	-1,0	-
s16	Verv. van medische apparatuur	3 939	4 877	+938	+2,7	+
s17	Verv. van transportmiddelen	54 916	52 948	-1 968	-0,5	=
s18	Overige industrie	7 840	6 210	-1 630	-2,9	-
s19	Elektriciteit, gas, stoom en water	13 896	11 746	-2 150	-2,1	-
s20	Bouwnijverheid	120 912	118 116	-2 796	-0,3	=
S	Totaal secundaire sector	595 167	562 954	-32 213	-0,7	=
t1	Garagewezen	29 289	34 415	+5 126	+2,0	+
t2	Groothandel en handelsbemiddeling	97 696	115 017	+17 321	+2,1	+
t3	Kleinhandel	100 641	117 576	+16 935	+2,0	+
t4	Verhuurdiensten	9 445	12 446	+3 001	+3,5	+
t5	Horeca	58 188	71 341	+13 153	+2,6	+
t6	Vervoer	63 268	71 942	+8 674	+1,6	+
t7	Vervoersondersteunende activiteiten	30 493	36 674	+6 181	+2,3	+
t8	Post en telecommunicatie	33 016	34 356	+1 340	+0,5	=
t9	Financiële diensten	50 593	45 879	-4 714	-1,2	-
t10	Informatica	9 112	26 162	+17 050	+14,1	++
t11	Advies en bijstand aan ondernemingen en personen	46 660	73 531	+26 871	+5,9	++
t12	Selectie en terbeschikkingstelling van personeel	50 626	78 968	+28 342	+5,7	++
t13	Industriële reiniging	18 539	23 980	+5 441	+3,3	+
t14	Overige diensten aan personen	16 533	17 241	+708	+0,5	=
T	Totaal tertiaire sector	614 099	759 528	+145 429	+2,7	+
q1	Openbaar bestuur	88 205	97 704	+9 499	+1,3	+
q2	Justitie, defensie en openbare veiligheid	47 615	48 945	+1 330	+0,3	=
q3	Verplichte sociale verzekering	10 023	10 830	+807	+1,0	=
q4	Onderwijs	173 471	194 992	+21 521	+1,5	+
q5	Ziekenhuizen en overige gezondheidszorg	86 676	104 183	+17 507	+2,3	+
q6	Maatschappelijke dienstverlening	88 810	126 931	+38 121	+4,6	+
q7	Recreatie, cultuur en sport	18 435	27 634	+9 199	+5,2	++
q8	Speur- en ontwikkelingswerk	3 390	5 511	+2 121	+6,3	++
q9	Afvalwater- en afvalverzameling; straatreiniging	4 888	8 425	+3 537	+7,0	++
q10	Belangenvertegenwoordiging	15 274	13 943	-1 331	-1,1	-
Q	Totaal quartaire sector	536 787	639 098	102 311	+2,2	+
x	Slecht gedefinieerde activiteiten	3 829	1 205	-2 624	-13,5	
T	Totaal	1 773 062	1 988 101	215 039	+1,4	+

Noot: * Gecorrigeerde reeks ** legende: ++: jobgroei > +5%; +: jobgroei tussen +1 en +4,9%; =: jobstagnatie tussen -0,9% en +0,9%; -: jobverlies van -1% tot -4,9%; --: jobverlies > -5%

Bron: RSZ Gedecentraliseerde statistiek (Bewerking Steunpunt WAV)

van de vraag naar de producten van de drie sectoren onderling (Berlage, 1997, pp. 103-106). Diensten worden immers gekenmerkt door een (in vergelijking met de producten van de industrie) hoge inkomenselasticiteit van de vraag. Indien de welvaart toeneemt, zorgt dit met andere woorden voor een relatief sterke toename van de vraag naar diensten in vergelijking met industriële producten (Singh, 1987, pp. 302-303). Andere factoren, zoals de stijgende participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en de liberalisering van het dienstenverkeer in Europa, voeden uiteraard eveneens de vraag naar bepaalde types dienstverlening (Fuchs, 1981).

Het succes van de verhuurdiensten (t4) en de horeca (t5) illustreren de tertiërisering perfect. De horeca onderging weliswaar een aantal kleinere ups en downs (van 58 200 naar 71 300 jobs), maar deze werden toegeschreven aan seizoens- en weersgebonden factoren. Sommige schommelingen zouden artificieel zijn in de zin dat ze het gevolg zijn van (restaurant)uitbaters die zwartwerkend personeel plots lieten registreren uit vrees voor verstrengde controles.

De informaticasector (t10) vormde met een jaarlijkse gemiddelde groeivoet van 14,1% de snelst groeiende subsector überhaupt. De loontrekkende werkgelegenheid steeg in deze sterk internationaal georiënteerde sector onafgebroken van 9 100 arbeidsplaatsen in 1994 tot 27 400 in 2001. Deze groei hield echter niet aan ten gevolge van de wereldwijde 'dot com crisis' (met in Vlaanderen 'Lernout en Hauspie' als voornaamste voorbeeld). Deze subsector groeide dan wel snel, maar omvatte uiteindelijk niet zoveel werknemers. De groothandel (t2) en de kleinhandel (t3) bieden daarentegen werk aan goed 100 000 Vlamingen elk. Samen realiseren beide subsectoren gemiddeld 11,3% van de loontrekkende werkgelegenheid in het Vlaams Gewest. Ze vormen de belangrijkste tertiaire subsectoren met een gemiddelde jaarlijkse groei van 2% elk. Deze groei verliep gestaag en onafgebroken omwille van de grootte en de diversificatie van deze sectoren. De vestiging van grote distributiecentra droeg hiertoe bij (bijvoorbeeld Nike Meerhout, Toyota Diest enzovoort). Alleen de groothandelssector verloor licht in 2002 door een malaise in de sector van de groothandel in machines (zelf resultante van door bedrijven uitgestelde investeringen).

Afgezien daarvan wordt de tertiaire sector voornamelijk gedreven door uitbestedingen. Grote ondernemingen, vaak uit de secundaire sector, willen terugkeren naar hun kernactiviteiten en besteden nevenactiviteiten (zoals personeelsbeleid, hygiëne, transport, enzovoort) uit aan specialisten. Deze trend naar uitbesteding creëerde vele nieuwe banen in de tertiaire sector. De groei van de werkgelegenheid mag dan ook tot op zekere hoogte worden beschouwd als het complement van het werkgelegenheidsverlies in andere sectoren. De subsectoren advies en bijstand aan ondernemingen en personen (t11) en selectie en terbeschikkingstelling van personeel (t12) zijn de tweede en derde grootste groeisector. Ze horen tot de 'winnaars' van deze tendens. Beide secto-

ren volgden hetzelfde groeipatroon als de informaticasector, zij het iets minder spectaculair (net geen 6% groei) en met het verschil dat de sector selectie en terbeschikkingstelling vanaf 2000 stagneerde (79 000 banen). Deze sector omvat zowel bedrijven voor personeelsselectie als de agentschappen voor mannequins en – belangrijker – de interim-kantoren. Vooral de uitzendarbeid onderging een exponentiele groei sinds de jaren tachtig.³

Een sector van vergelijkbare grootte, de vervoerssector (t6), kende weliswaar een turbulent verleden maar wist zich te redden dankzij de aanhoudende uitbestedingstrend. De subsector groeide van 63 300 betrekkingen in 1994 naar 75 200 banen in 2001. Dan volgde echter een scherpe daling tot 71 900 in 2002 – wat neerkomt op een gemiddelde jaarlijkse groei van ‘slechts’ 1,6%. De neergang in de vervoerssector wordt verklaard door faillissementen van luchtvaartbedrijven zoals SABENA en City Bird. Ongeveer 17 000 arbeidsplaatsen, waarvan 6 000 rechtstreekse, verdwenen zodoende in de luchtvaartsector (FPB, 2002b). Enkele jaren voordien was al een ander belangrijk overheidsbedrijf, de Regie voor Maritiem Transport (RMT), opgedoekt. Dankzij outsourcing werd dit verlies gecompenseerd door nieuwe banen bij het wegvervoer en bij de vrachtbehandeling. De vervoerssector bleef daarmee goed voor gemiddeld 3,7% van de loontrekkende werkgelegenheid. Vooral de expansie van het goederenvervoer over de weg lag in het verlengde van de trend naar uitbestedingen (Geurts, 2001). Hetzelfde geldt voor de vervoersondersteunende sector (t7). Deze liet eveneens een respectabele maar bescheiden groei optekenen dankzij de uitbreiding van de logistieke dienstverlening. Bedrijven verrichten niet enkel het zuivere transport van producten voor derden maar nemen thans de volledige logistieke keten voor hun rekening (bijvoorbeeld Katoennatie, Ziegler). Een andere winnaar van de uitbestedingstendens is de industriële reinigungssector. Met een gemiddelde jaarlijkse groei van 3,3% en een aandeel van 1,1% in de totale loontrekkende werkgelegenheid heeft deze sector nog veel potentieel.

Uitbestedingen speelden dus een belangrijke, doorgaans positieve rol. In welke mate dit een louter artificiële verschuiving van arbeidsplaatsen van de secundaire naar de tertiaire sector bewerkstelligde, is niet helemaal duidelijk. De vraag of het daadwerkelijk om nieuwe jobs (‘creatieve destructie’) gaat, blijft dus grotendeels onbeantwoord. Uit voorgaand overzicht blijkt wel dat er grenzen aan deze groei zijn. Feit is dat de loontrekkende werkgelegenheid in de tertiaire sector zich, in tegenstelling tot de secundaire sector, veel onafhankelijker van de conjunctuur ontwikkelde. Van alle dienstensectoren deinde alleen de post- en telecommunicatiesector (t8) mee op de golven van de conjunctuur, en dan nog wel in zeer beperkte mate. De jobgroei bij

³ Uitzendarbeid vertekent trouwens het beeld: de meeste uitzendkrachten worden immers in de secundaire sector en niet in de tertiaire sector tewerkgesteld.

nieuwkomers Mobistar, Telenet, KPN Orange en andere operatoren bleek onvoldoende om de belangrijke herstructurerings bij de Post en Belgacom te compenseren. De Post, die een aantal opeenvolgende herstructurerings onderging, kreeg eveneens concurrentie van private koerierdiensten en verloor vele opdrachten door toedoen van het elektronisch postverkeer. De bank- en verzekeringssector (t9) lijkt de enige tertiaire subsector die gemiddeld gesproken krimpt (name-lijk met -1,2%). Ten gevolge van uitbestedingen, maar ook van fusies, overnames, gewijzigde distributietechnieken, informatisering en automatisering slonk het aantal arbeidsplaatsen van 50 600 in 1994 naar 45 900 in 2002.

2.4 ■■ *De quartaire sector: de verzorgingsstaat tout court*

De motor van de tertiaire werkgelegenheids-groei begon in 2002 te sputteren. De commerciële dienstensector bleek niet meer in staat bijkomende arbeidsplaatsen te scheppen en het leiderschap belandde bij de quartaire sector. Gezien de tertiaire sector het banenverlies ten gevolge van de desindustrialisatie nauwelijks kon compenseren, steeg de loontrekkende werkgelegenheid vooral dankzij de quartaire sector (Pacolet, 2002). Deze sector groepeerde 'niet-commerciële diensten' zoals openbaar bestuur, onderwijs, ziekenhuizen en socio-culturele instellingen. De sector bleek tot nu toe immuun voor economische vertragingen; er ontstonden tussen 1994 en 2002 circa 102 000 banen. Dit kan niet los gezien worden van het werkgelegenheidsbeleid. Qua arbeidsherverdeling en activering zwengelde de overheid de werkgelegenheid vooral in deze sector aan met systemen zoals Gesubsidieerde Contractuelen (GESCO's), WEP+ enzovoort. Op het vlak van de loonkostenmatiging zorgden de zogenaamde 'Sociale Maribel' maatregelen voor bijkomende arbeidsplaatsen.

Mede dankzij de Sociale Maribel omvatten de sectoren openbaar bestuur (q1), ziekenhuizen (q5) en maatschappelijke dienstverlening (q6) elk circa 100 000 betrekkingen. Ook al zijn ze qua grootte aan elkaar gewaagd, toch hebben deze sectoren een eigen groeiritme. De loontrekkende werkgelegenheid in de openbare sector groeide jaarlijks met 1,3%, de ziekenhuissector met 2,3% en de maatschappelijke dienstverlening met gemiddeld 4,6%. De zorgsector is daarmee de meest expansieve quartaire sector. De groei bij de ziekenhuizen (q5) wordt verklaard door de verhoogde zorgvraag uitgaande van het stijgend aantal zorgbehoevende 75-plussers en de erosie van de traditionele mantelzorg. De opkomst van daghospitalisatie en de omschakeling van intramurale naar extramurale bejaardenzorg zal in de toekomst nog tot bijkomende jobs leiden in (bijvoorbeeld) de paramedische sfeer (kinesithérapie, logopedie, homeopathie). De financiële middelen voorzien in het historisch akkoord, in 2000 bereikt na een decennium van protestacties ('witte woede'), maakte dit mede mogelijk. De sterke expansie van de maatschappelijke dienstverlening

(q6) kan gedeeltelijk teruggevoerd worden tot de stijgende vergrijzing (rust- en verzorgingshuizen) maar ook tot de grotere nood aan kinderopvang. Ook de opkomst van de sociale economie (bijvoorbeeld beschutte werkplaatsen) speelde een rol. Afgezien van de Sociale Maribel reglementering, houdt deze jobcreatie tevens verband met de dynamiek van de lokale overheden. OCMW's, intercommunales en socioculturele instellingen zijn voorbeelden van lokale 'overheden' die als belangrijke nieuwe werkgevers functioneren (Pacolet, 2004). De zorg- en socioculturele branche expandeerde de afgelopen jaren met andere woorden vooral dankzij overheidsinterventionisme.

Een andere overheidssector, het onderwijs, neemt binnen de quartaire sector een bijzondere positie in. Het is met afstand de grootste subsector. In het Vlaams Gewest werd een tiende van de jobs binnen de onderwijssector (q4) ingevuld. Het aantal banen groeide er gemiddeld met 1,5% jaarlijks van 173 500 tot 195 000. In 2001 en 2002 vond bovendien een groeiversnelling plaats (haast anticonjunctureel) dankzij de toegenomen leerlingenaantallen en de introductie van de onderwijspool.

De overige zes quartaire subsectoren hebben elk slechts een klein aandeel in de loontrekkende werkgelegenheid (< 1%). We kunnen twee groepen onderscheiden: sectoren met een hoge en een lage groeivoet. Recreatie, sport en cultuur (q7), speur- en ontwikkelingswerk (q8) en afvalwater en afvalverzameling (q9) behoren tot de eerste groep; justitie, defensie en openbare veiligheid (q2), verplichte sociale verzekering (q3) en belangenvertegenwoordiging (q10) tot de tweede. De hogere groeivoeten (5%-7%) worden verklaard door de stijgende nood aan wetenschappelijk onderzoek en innovatie in de kennismaatschappij en aan het groeiend milieubewustzijn. Zo zorgde de valorisatie van wetenschappelijk onderzoek via zogenaamde spin-offs voor bijkomende jobs in het Gentse en het Leuvense. 'Recreatie en cultuur' kan terugblikken op een mooie groeiprestatie dankzij de commercialisering van het medium televisie (VTM, Woestijnvis enzovoort) en belangrijke investeringen in cultuurtempels allerhande (musea, bibliotheken, concertzalen, ...). Ook hier fungeerde de Sociale Maribel maatregel en de (lokale) overheid als katalysator. Van de groep met een lager dan gemiddelde jaarlijkse groei liet de sector belangenvertegenwoordiging een negatieve groei optekenen. Het gaat hier ook niet om een louter conjunctureel gegeven, maar om een structurele achteruitgang van 15 200 tot 13 900 in 2002. Blijkbaar vielen er ontslagen bij enkele werkgeversorganisaties, vakverenigingen en politieke partijen. De loontrekkende werkgelegenheid in justitie, defensie en openbare veiligheid fluctueerde sterk over de periode 1994-2002 door de politiehervorming, de reorganisatie van de rechterlijke macht en de omvorming van het Belgische leger tot een beroepsleger.

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Cijferbijlage.

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Methodologie.